

Disparity územného rozvoja regiónov SR

Spatial disparities of regional development in Slovak Republic

Martin MARIŠ

Abstract

Development of regional disparities in Slovakia have its historical origin. At the early days of settling the territory of Slovakia, in regions there was a gradual, systematic deployment of scarce production factors: labour, capital and even technology, in close interaction with another primary factor – land. By their mutual combination, purposefully was able to reshape surrounding landscape area, assign to its the elements of production and consumption activities – which drives to sustainable development of regions. However, the allocation of production resources in conditions of Slovakia proceeded very inequally in territorial and temporal chronical distortions, resulting in differential growth and development of regions. The result was more or less successful or unsuccessful concentration of resources into areas, which should be assess at level like: undercapitalized or overcapitalized, as concept of measurable deviations from degree of capital equipment of regions. These facts reflects the importance of sectoral and regional oriented economic policies in the process of initializing of comprehensive spatial development of regions in Slovakia. The paper, based on methodological and analytical system will assess the development of disparities in regions of Slovakia in the selected time frame, basis on measurable indicators of social-economic development. The conclusions, based on theoretical and empirical approach will help to illustrate the problem of disparities of development, which regions of Slovakia currently facing.

Úvod

Regionálna nerovnováha v území z pohľadu ekonomickej výkonnosti a životnej úrovne jeho obyvateľov, vyplýva z deficitu využívania endogénneho a exogénneho potenciálu daného územia. Regionálne disparity sa začali vyvíjať od okamihu vzniku trvalých ľudských osídlení a súviseli predovšetkým s potenciálom územia, spoločenskej deľby práce, miere špecializácie a efektívnosťou uplatňovaných politík.

V tomto ohľade sa možno sčasti stotožniť s názormi klasických a neoklasických ekonomických teórií v zmysle ktorých, dochádzalo k rozmiestňovaniu vzácnych zdrojov, v závislosti od dosahovanej úrovne marginálneho úžitku, plynúcej s využívaním vzácneho zdroja. Dôležitú úlohu tu zohrala i hospodárska politika štátu ktorá, pôsobením svojich nástrojov, priamo alebo nepriamo, ovplyvňovala rozmiestňovanie výrobo-spotrebných zdrojov.

Regionálnu disparitu možno definovať ako rozdielnosť a nerovnosť znakov, javov alebo procesov, ktoré majú územné umiestnenie a vyskytujú sa aspoň v dvoch entitách územnej štruktúry (Hučka- Kutscherauer – Tománek, 2008)

Regionálne disparity sú „dôsledok regionálneho vývoja“ kde dochádza k nerovnomernému vývoju regiónov, vyúsťujúceho do radu nerovností: sociálnych, ekonomických, kultúrnych, infraštruktúrnych a pod. ktoré vedú k regionálnej polarizácii (Gajdoš, 2007)

Sociálno-ekonomická úroveň regiónov ako územných entít štátu determinuje makroekonomickú výkonnosť hospodárstva celej krajiny. Na realizáciu úspešnej hospodárskej a regionálnej politiky je však nutné regióny dokonale poznať najmä v dimenzii ich potenciálu, limitov a stimulov.

Regionálny rozvoj predstavuje zložitý dynamický proces, na ktorom sa podieľa množstvo faktorov a podmienok. Komplexne zachytiť a mať možnosť ovplyvňovať tento rozvojový proces znamená mať k dispozícii regionálny informačný systém (RIS) v ktorom sú údaje zachytené v určitej štruktúre a v určitom čase. (Fáziková – Belajová, 2005)

Materiál a metódy

Pre účely multikriteriálneho hodnotenia krajských disparít použijeme tzv. Bennetovu metódu, ktorej výsledok predstavuje výpočet syntetickej miery regionálnych disparít. Vo svojej podstate ide o súhrn relatívnych odchýliek absolútnych hodnôt jednotlivých indikátorov od zvolenej normy. Výskum sme realizovali za dve porovnávacie časové obdobia: roky 2002 a 2008, za ktoré bola syntetická miera krajských disparít zistená.

Môžeme uvažovať o nasledovných indikátoroch pre hodnotenie:

- Regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa (HDP/obyv) v krajoch
- Priemerná čistá nominálna mesačná mzda
- Tvorba hrubého fixného kapitálu na jedného obyvateľa (THFK/obyv.) v krajoch
- Miera nezamestnanosti v krajoch

Za zvolenú normu môžeme v tomto prípade považovať celoštátnu priemernú hodnotu príslušného indikátoru. Jednotlivé výstupy výskumnej úlohy budeme ďalej analyzovať prostredníctvom nástrojov štatistickej analýzy, diagramom rozptylu ktorého jednotlivé atribúty (smerodajná odchýlka, variačný koeficient, koeficient šikmosti a špicatosti) nám napomôžu k ilustrácii danej problematiky. V závere výstupy výskumnej úlohy interpretujeme v grafickom zobrazení prostredníctvom mapy, vhodnej na analýzu priestorových vzťahov. Použijeme metódu multifaktorovej analýzy, hodnotenia a kompilácie a analýzu časových radov. V príspevku vychádzame zo štatistickej databázy regionálnej štatistiky REGDAT.

Výsledky

Syntetická miera disparít, zistená u jednotlivých krajov, informuje o tom, či súčet odchýliek vybraných kritérií od priemeru prekračuje celoštátny priemer v pozitívnom smere alebo, či syntéza odchýliek celoštátneho priemeru nedosahuje.

Na základe zistených výsledkov za časové obdobie 2002 a 2008 si jednoznačne najvyššiu ekonomickú výkonnosť, dlhodobo udržiava región Bratislavského kraja (BSK) vo všetkých sledovaných indikátoroch a teda i v syntetickej miere regionálnych disparít na úrovni 232,27 % (2008) nad celkovým priemerom SR (100%).

Z pohľadu ostatných regiónov, za dané časové obdobie, v sledovaných indikátoroch možno badať pomerne výraznú regionálnu polarizáciu. Z regiónov SR konvergovali k celoštátnemu priemeru, či sa dostali za priemer len regióny Trnavského (128,60%) Trenčianskeho (110,63%) Žilinského (99,22%) a Nitrianskeho kraja (92,13%) oproti priemeru SR (100% za rok 2008).

Naopak, stagnáciu a určitý pokles možno badať najmä v regiónoch Banskobystrického (74,06%), Prešovského (66,5%) a Košického kraja (83,02%) oproti celoštátneho priemeru SR (100% za rok 2008). Avšak jednotlivé kraje za sledované čiastkové indikátory dosiahli rôzne miery konvergencie smerom k celoštátnemu priemeru.

Tabuľka č.1: Súhrnná syntetická miera krajských disparít za regióny SR v %

Syntetická miera krajských disparít za regióny SR (% zmeny oproti priemeru)		
Kraj	2002	2008
Bratislavský kraj	233,76	232,26
Trnavský kraj	103,45	128,60
Trenčiansky kraj	108,40	110,62
Nitriansky kraj	82,12	92,13
Žilinský kraj	92,50	99,22
Banskobystrický kraj	77,59	74,05
Prešovský kraj	70,35	66,50
Košický kraj	84,57	83,01
Priemer SR	100,00	100,00

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe údajov z regionálnej štatistickej databázy - Regdat

Z hľadiska hodnotenia čiastkových ukazovateľov možno konvergenciu regiónov analyzovať nasledovne:

Regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa (HDP/obyv) v krajoch

Z pohľadu tvorby regionálneho HDP v prepočte na 1 obyvateľa, za časové obdobie 2002-2008 konvergenciou smerom k priemeru SR (100% v roku 2008) si najviac polepšil Trnavský (111,3%), Žilinský (84,53%) i Bratislavský kraj (223,78%). Naopak najväčšie poklesy oproti priemeru SR (100%) zaznamenal Košický (79,82%), Prešovský (56,98%) a Banskobystrický kraj (73,18%). Nitriansky (82,29%) a Trenčiansky kraj (88,09%) z pohľadu tohto indikátora len stagnoval.

Tabuľka č.2: Vývoj regionálneho HDP/obyv. za regióny SR v %

Regionálny HDP/obyvateľ v regiónoch SR (% zmeny oproti priemeru)		
Kraj	2002	2008
Bratislavský kraj	219,86	223,78
Trnavský kraj	97,31	111,33
Trenčiansky kraj	88,93	88,09
Nitriansky kraj	82,27	82,29
Žilinský kraj	79,51	84,53
Banskobystrický kraj	84,05	73,18
Prešovský kraj	60,25	56,98
Košický kraj	87,81	79,82
Priemer SR	100,00	100,00

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe údajov z regionálnej štatistickej databázy - Regdat

Priemerná čistá nominálna mesačná mzda

Z pohľadu tohto indikátora bola zaznamenaná konvergencia smerom k priemeru SR (100%) i k regiónu BSK, za sledované obdobie, u všetkých regiónov SR. Najvýraznejšie si polepšil Trnavský (99,92%) Trenčiansky (95,28%), Nitriansky (94,04%) i Košický (101,92%) samosprávny kraj. U ostatných krajov bol zaznamenaný skôr len mierny nárast.

Tabuľka č.3: Vývoj priemernej čistej nominálne mesačnej mzdy v regiónoch SR v %

Priemerná čistá nominálna mesačná mzda v regiónoch SR (% zmeny oproti priemeru SR)		
Kraj	2002	2008
Bratislavský kraj	171,70	135,93
Trnavský kraj	93,23	99,92
Trenčiansky kraj	87,97	95,28
Nitriansky kraj	87,77	94,04
Žilinský kraj	92,60	94,25
Banskobystrický kraj	88,55	91,83
Prešovský kraj	82,89	86,84
Košický kraj	95,29	101,92
Priemer SR	100,00	100,00

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe údajov z regionálnej štatistickej databázy - Regdat

Miera nezamestnanosti v krajoch

Mieru zmeny nezamestnanosti možno vnímať rôzne. Miera nezamestnanosti vo všetkých regiónoch SR síce absolútne poklesla, avšak tempo jej poklesu za sledované obdobie a teda jej celkový absolútny pokles prebiehal veľmi nerovnomerne. Výsledkom bol celkový pokles priemernej miery nezamestnanosti, ktorý bol doprevádzaný rôznou mierou zmeny nezamestnanosti v regiónoch SR. Výsledkom bolo, že v určitých regiónoch (Banskobystrický, Prešovský, Košický kraj) sa nezamestnanosť znížila len nepatrne oproti poklese nezamestnanosti v krajoch (Trnavský, Nitriansky, Trenčiansky, Žilinský kraj).

Tabuľka č.4: Vývoj nezamestnanosti v regiónoch SR v %

Nezamestnanosť v regiónoch SR (% zmeny oproti priemeru SR)		
Kraj	2002	2008
Bratislavský kraj	30,39	27,63
Trnavský kraj	76,21	52,21
Trenčiansky kraj	64,01	60,25
Nitriansky kraj	126,20	90,19
Žilinský kraj	86,48	75,46
Banskobystrický kraj	139,45	173,44
Prešovský kraj	134,94	156,52
Košický kraj	142,33	164,31
Priemer SR	100,00	100,00

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe údajov z regionálnej štatistickej databázy - Regdat

Tvorba hrubého fixného kapitálu na jedného obyvateľa (THFK/obyv.) v krajoch
 Tvorba hrubého fixného kapitálu v prepočte na obyvateľa regiónu je jedným z kľúčových
 indikátorov pre posúdenie celkovej konkurencieschopnosti regiónu v celonárodnom kontexte.
 Vyjadruje predovšetkým ochotu firiem investovať a rozvíjať výrobné, obchodné či vývojové
 aktivity v danom regióne.

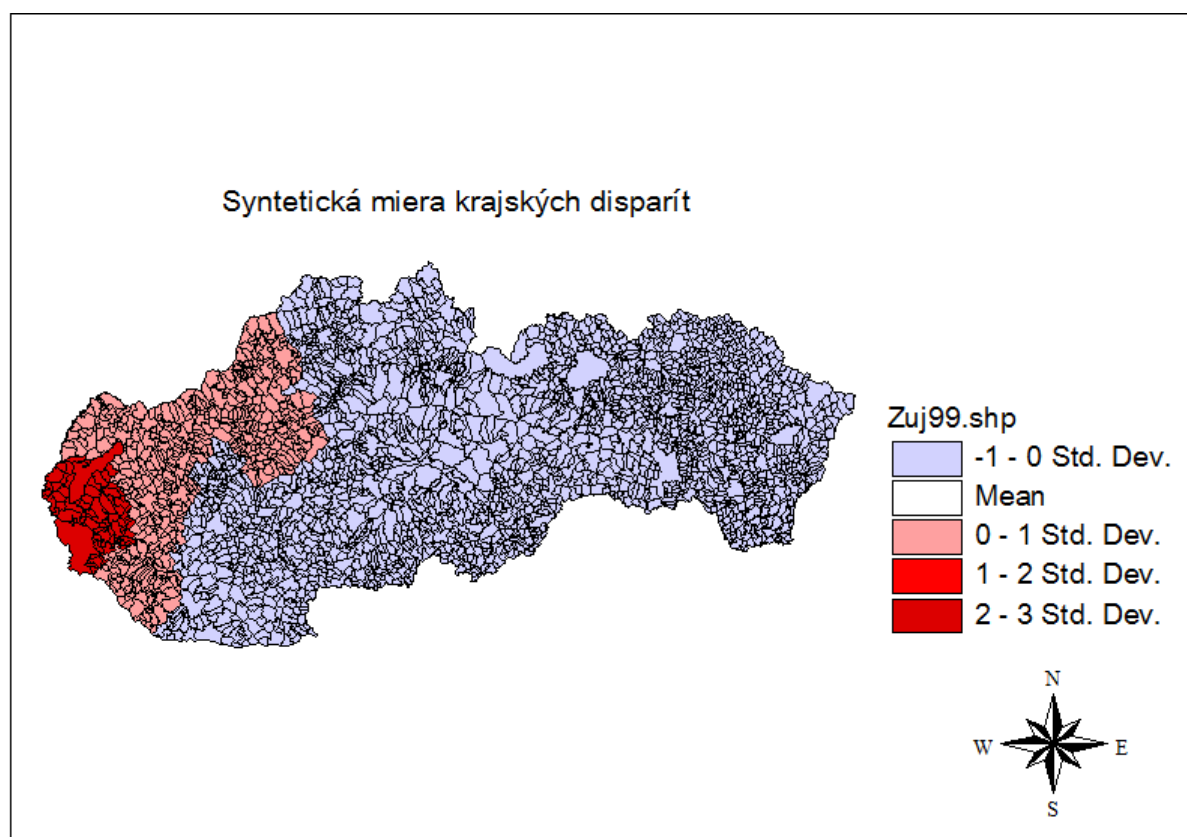
V sledovaní tohto ukazovateľa opäť zaznamenávame nerovnomernú alokáciu spotrebných
 i kapitálotvorných investícií v regiónoch SR vzhľadom na priemer. K významným zmenám
 v pozitívnom zmysle došlo v regiónoch Trnavského, Košického i Žilinského kraja, čo možno
 priradiť predovšetkým dôsledku prílevu Priamych zahraničných investícií, za sledované
 obdobie, ktoré priniesli efekt výdavkového multiplikátora (U.S. steel, Kia motors, Peugeot).
 Mierny nárast bol zaznamenaný i v regióne Nitrianskeho kraja kde došlo k alokácii
 elektrotechnického priemyslu (G&D , Sony - Foxconn). Naopak, tempo rastu investícií
 zaostávalo za celoštátnym priemerom v regiónoch Trenčianskeho, Banskobystrického
 a Prešovského kraja z dôvodu osobitných štrukturálnych problémov, či nedostatku možností
 a schopností stimulovať prílev investícií.

Tabuľka č.5: Tvorba hrubého fixného kapitálu na obyvateľa v %

Tvorba hrubého fixného kapitálu/obyv. v regiónoch SR (% zmeny oproti priemeru SR)		
Kraj	2002	2008
Bratislavský kraj	214,46	207,41
Trnavský kraj	92,05	111,65
Trenčiansky kraj	100,50	93,15
Nitriansky kraj	79,09	81,32
Žilinský kraj	82,27	85,60
Banskobystrický kraj	83,21	73,42
Prešovský kraj	63,63	58,09
Košický kraj	84,78	89,36
Priemer SR	100,00	100,00

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe údajov z regionálnej štatistickej databázy - Regdat

Obr.1: Syntetická miera krajských disparít – smerodajná odchýlka od priemeru v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Obrázok nám ilustruje rozloženie priestorových vzťahov z pohľadu analýzy syntetickej miery krajských disparít. Zo zobrazenia nám vyplýva, že kraje stredného a východného Slovenska (Nitriansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský, Košický kraj) sa nachádzajú do jednej smerodajnej odchýlky δ^* od priemeru μ^* ($\mu^* \pm \delta^*$) v negatívnom slova zmysle. Kraje západného Slovenska (Trnavský, Trenčiansky kraj) sa nachádzajú do jednej smerodajnej odchýlky δ^* od priemeru μ^* ($\mu^* \pm \delta^*$) v pozitívnom slova zmysle. Extrém predstavuje Bratislavský kraj ktorý sa nachádza až v troch smerodajných odchýlok δ^* od priemeru μ^* ($\mu^* \pm 3\delta^*$) v pozitívnom slova zmysle. Uvedené priestorové zobrazenie len nasvedčuje o veľkej miere polarizácie v regionálnej štruktúre SR.

Count	8 + 1
Average	100
Standard deviation	49,6768
Coeff. of variation	45,3242%
Minimum	66,5
Maximum	232,27
Range	165,77
Std. skewness	2,73198
Std. kurtosis	3,45487

Obr.2: Diagram rozptylu syntetickej miery krajských disparít za rok 2008 v poňatí % miery odchýlok od národného priemeru

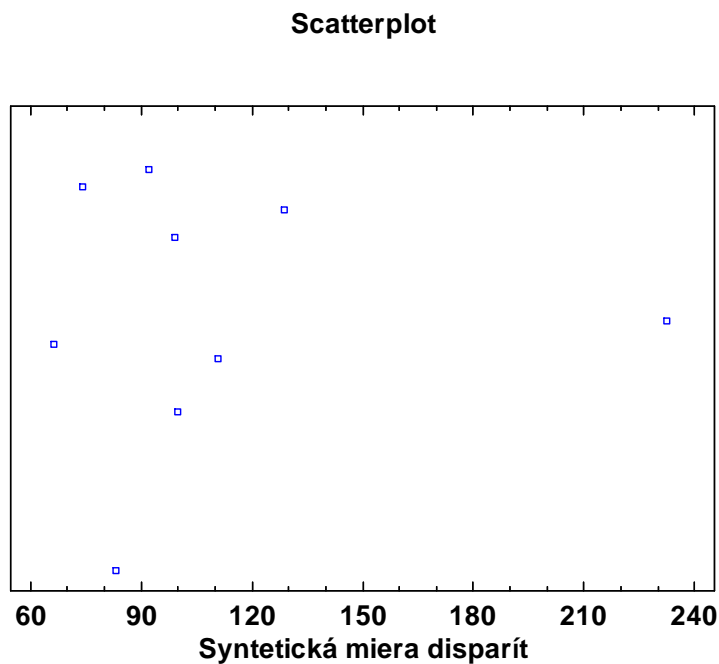

Diagram rozptylu znázorňuje Syntetickú mieru krajských disparít, ako relatívnych odchýliek od národného priemeru. Štatistická analýza v sebe zahŕňa : centrálnu tendenciu, mieru variability a tvar. Zvlášť dôležitým prvkom sa ukazuje miera šikmosti a špicatosti, ktorá sa používa na determináciu či výberový súbor má normálne rozloženie. Hodnoty výberového súboru prekračujú rámec -2 až +2, čo indikuje zjavný odklon výberového súboru od normálneho rozloženia.

Záver

Príspevok poukazuje na súčasné problémy širšieho rozvoja regiónov SR. Sledované ukazovatele indikovali zjavnú polarizáciu rozvoja v priereze regionálnej štruktúry SR. Zreteľne vidieť určitú mieru konvergencie regiónov západného Slovenska k priemeru SR i pomaly k regiónu Bratislavského kraja, zatiaľ čo regióny východného a stredného Slovenska skôr spomaľujú až stagnujú vo vzťahu k ich sociálno-ekonomickému rozvoju.

Každý región trpí svojimi osobitnými problémami. Najčastejšie pozorovateľné regionálne disparity sú vo vidieckejších oblastiach s nedostatočne vybudovanou základnou infraštruktúrou, slabo diverzifikovanou výrobnou-materiálnou základňou, prítomnosťou monofunkčných trhov a poddimenzovanou vzdelanostnou bázou. Ich praktickým dôsledkom je predovšetkým slabá kúpna sila obyvateľstva, vysoká miera nezamestnanosti, nevyhovujúca vzdelanostná a kvalifikačná štruktúra pracovných síl a akcelerujúca emigrácia.

Riešenie regionálnych disparít v SR si vyžaduje komplexný prístup. Určité makroekonomické stimuly už boli započaté. Pozitívne možno hodnotiť reštrukturalizáciu bankového sektora,

ktorý sprístupnil široký kapitál pre tuzemské podniky ako i vstup do Európskej Monetárnej Únie (2008). Z technického hľadiska sa započala i výstavba technickej infraštruktúry (najmä diaľnic) avšak tempo jej stavby je príliš pomalé a roztrieštené. Napriek tomu tieto pozitívne vplyvy spôsobili len väčšie rozpätie regionálnej nerovnováhy v územných oblastiach regiónov SR.

V nasledujúcich dekádach bude mať rozhodujúci význam výroba, technológie a inovácie v zaistení si konkurencieschopnosti v stredoeurópskom regióne. Vo všeobecnosti materiálo-výrobná základňa bola na Slovensku už založená. Jej ďalší rozvoj závisí predovšetkým od intelektuálneho a znalostného fondu, ktorý bude vkladán do ľudských zdrojov na trhu práce. Inštitúcie vedy a výskumu sú relatívne rovnomerne rozložené a dostupné na celom území SR, avšak ich kvalita a úroveň je nerovnomerná. Chýbajú prepojené špecializované laboratória i vedecké inkubátory špecializované na určitý druh, alebo oblasť výskumu. Tieto inštitúcie v kontexte spolupráce by mohli získať nových záujemcov pre vedu a výskum a pokročili by v súčasne orientovaných trendov vedy a výskumu (výskum nanomateriálov, výpočtová technológia, umelá inteligencia) ako i biologický výskum (obnoviteľné zdroje a genetický výskum).

Transformácia regiónov si vyžaduje rozsiahle kapitálové zdroje a je časovo náročná. Jednoznačne je v tom nutná zainteresovanosť verejného, občianskeho i súkromného sektora avšak v jasne vymedzenom rámci s konkrétnymi právami a povinnosťami.

Slovenská republika SR stojí v súčasnosti pred veľkými výzvami. Jej najväčším problémom sa ukazuje nezamestnanosť a slabá vybavenosť infraštruktúrou. Brzdiacim účinkom pre rast sa ukazuje i spoločensky tolerovaná korupcia a nedostatočnosť organizácie riadenia. V záujme všetkých by mala byť uplatňovaná regionálna politika s orientáciou na tvorbu znalostnej ekonomiky a na udržateľný hospodársky rast a rozvoj.

Literárne zdroje:

1. HUČKA, M – KUTSCHERAUER, A. – TOMÁNEK, P. 2008. Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. In: *Regionální disparity*. Working papers n.2. [online]. Dostupné na < http://disparity.vsb.cz/dokumenty2/wp_2.pdf >
2. GAJDOŠ, P. 2007. Trendy sídelno-regionálneho rozvoja Slovenska ako rozvojové bariéry. In: BEŇUŠKOVÁ, Z. – DANGLOVÁ, O. (ed.) 2007. Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku, Bratislava: Ústav etnológie SAV, Centrum pre európsku politiku Bratislava, Katedra etnológie a etnomuzikológie, Nitra. ISBN 978-80-88997-35-1.
3. BELAJOVÁ, A. – FÁZIKOVÁ, M. 2005. *Regionálna ekonomika*. Nitra: SPU v Nitre. ISBN 80-8069-513-X.
4. Regionálna štatistická databáza – REGDAT. [online]. Dostupné na < [http:// px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/](http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/) >